

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Освіта відіграє особливу роль у постіндустріальному інформаційному суспільстві, в якому велике значення мають інноваційні здібності, вміння нестандартно мислити, здатність до оригінального розв'язання проблем, багато з яких є принципово новими для людства. У часи відродження і становлення України як суверенної держави проголошено курс на реформування освітньої галузі. З-поміж іншого визначено актуальні завдання розбудови системи національної освіти і виховання, збереження та нарощування інтелекту нації, адже інтелектуальний потенціал суспільства – це його майбутнє. У державних документах «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років та ін. стратегічними завданнями освітньої політики України визначено розширення міжнародного співробітництва, вивчення і використання кращого зарубіжного досвіду в галузі освіти, підвищення конкурентоспроможності української освіти на ринку світових освітніх послуг, розширення участі її суб'єктів у проектах міжнародних освітніх організацій і співтовариств тощо.

Досягнути успіху в цій нелегкій справі допоможе знання інтелектуальної спадщини, зокрема, плідного доробку вітчизняної та світової педагогічної думки. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження еволюції елітних навчальних закладів зарубіжжя, зміст діяльності яких був маловідомий або зовсім не висвітлювався. Зважаючи на це, важливо показати досвід елітної освіти, відкриваючи явища й факти педагогічної дійсності сучасникам.

До закладів з великими освітніми традиціями належать елітні школи Великої Британії, за якими закріпилася назва «public schools» (паблік скулз). До них відносимо сім найстаріших та найбільших елітних шкіл-пансіонів (переважно, для хлопчиків віком 13 – 18 років), а саме: «Вінчестер», «Вестмінстер», «Ітон», «Рагбі», «Харроу», «Чартерхауз», «Шрусбері», які були визначені «Законом про суспільні школи» (The public schools Act, 1868). Прихильники елітної освіти вважають, що справжній англійський характер упродовж століть виховувався саме у цих елітних школах і що саме вони зробили Велику Британію могутньою державою.

Для дослідження їхньої еволюції актуальним є часовий відтинок XIX – першої половини XX ст., характерними особливостями якого є посилення інтеграційних процесів серед шкіл такого типу, проведення перших реформ та формування сучасного образу елітних шкіл. Зважаючи на те, що в роботі розглядаються лише найстаріші школи, які за своєю природою є елітними, паралельно вживаємо поняття: «елітні школи», «паблік скулз» і «суспільні школи».

Дослідження функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.) має вагоме значення для освітньої галузі й у тому сенсі, що названі навчальні заклади були осередками формування інтелектуального потенціалу суспільства і виховали у своїх стінах цілу плеяду видатних політиків, науковців, культурних діячів, які своєю подвижницькою діяльністю прислужилися інтелектуальному розвитку суспільства, прославили Велику Британію далеко за її межами.

У контексті предметного поля нашого дослідження заслуговують на увагу наукові праці провідних учених у галузі історії педагогіки – Л. Березівської,

Н. Гупана, Н. Дічек, Т. Кочубей, В. Кузя, О. Петренко, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін.

Вагомий внесок у вивчення англійської школи, історії освіти і педагогіки загалом внесли Б. Бім-Бад, Н. Воскресенська, Б. Вульфсон, А. Джуринський, Б. Корнетов, В. Лапчинська, З. Малькова, Л. Микулинський, К. Салімова та ін.

Особливу цінність для наукової розробки проблеми мають компаративні розвідки вітчизняних і зарубіжних учених (О. Безлюдний, О. Заболотна, О. Ковальчук, С. Кодрле, О. Локшина, З. Малькова, А. Сбруєва, С. Шандрук та ін.), предметом уваги яких став міжнародний досвід реформування сучасної освіти, проблеми європейської інтеграції в освітній сфері, гуманізації освіти тощо.

Історичний аспект функціонування елітних шкіл представлено у працях Т. Бемфорда, Дж. Гейторна-Харді, Б. Дарвіна, Е. Мака, В. Огілві та ін.

Діяльність елітних шкіл у Великій Британії досліджено в контексті з'ясування їхньої соціальної ролі в системі освіти Великої Британії, чому присвячені роботи Дж. Волвіна, Ф. Веннінга, Б. Гарднера, Дж. Мак-Конела, А. Рейда, Д. Рея, Б. Саймона, Д. Сноу, Р. Уілкінсона, Дж. Уелфорда та ін.

Досвід національного виховання в найстаріших англійських школах аналізували К. Ушинський, С. Кодрле, А. Макаренко та ін.

Окремі аспекти функціонування «публік скулз» висвітлено в дисертаційних дослідженнях І. Марциновського («Привілейовані школи інтернатного типу в Англії», 1963), А. Барбариги («Середня загальноосвітня (граматична) школа Англії на сучасному етапі», 1968), Н. Винокурової («Соціально-педагогічна спрямованість англійських приватних шкіл «публік скулз»», 1985), І. Абакумової («Організаційно-педагогічні основи приватного пансіону», 1999), К. Назарьєвої («Розвиток елітної шкільної освіти в Англії», 2007), Н. Яременко («Тенденції розвитку сучасної приватної освіти в Англії і в Україні», 2013) та ін.

Однак аналіз наукових праць, які в тому чи іншому аспекті розглядають діяльність елітних шкіл Великої Британії, демонструє, що вони здебільшого опубліковані у 20-ті – 80-ті роки ХХ ст. і, безумовно, несуть ідеологічний відбиток того часу. Отже, дослідження переважно характеризуються критично-інформаційною спрямованістю, адже провідним принципом радянської педагогіки виступав принцип «протилежності» цілей і діяльності школи у країнах соціалізму і у світі капіталу, тому, по-перше, практично не приділяли належної уваги позитивним аспектам теорії і практики зарубіжної педагогіки, а, по-друге – не враховували новітніх тенденцій у педагогічній науці. Сучасні ж дослідники лише фрагментарно вивчали елітні школи Великої Британії.

Здійснений нами історіографічний аналіз свідчить, що проблема комплексно і системно не вивчалася. На нашу думку, саме дослідження організаційно-педагогічних засад функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина ХХ ст.) є тим джерелом, аналіз та осмислення якого сприятиме розв'язанню низки проблем шкільництва у ХХІ ст., функціонуванню і становленню закладів нового типу, удосконаленню шкільної системи освіти як важливої складової виховання і навчання молодого покоління відповідно до викликів сьогодення.

Звернення до еволюції названих навчальних закладів, висвітлення притаманним їм новаторських тенденцій у період XIX – першої половини ХХ ст.

дасть змогу актуалізувати важливий і цікавий досвід діяльності елітних шкіл Великої Британії, який може прислужитись у виконанні завдань створення відкритої, гуманної, демократичної школи.

Отже, нерозробленість зазначеної наукової проблеми в історико-педагогічній науці, її актуальність і відповідність сучасному етапу реформування системи освіти й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Організаційно-педагогічні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до наукової теми кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер 0111U009198), що розробляється на базі Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування МОН України та НАПН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, та наукової теми кафедри іноземних мов «Інноваційний потенціал порівняльно-педагогічних досліджень для розвитку освіти в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U009200), що розробляється на базі Лабораторії педагогічної компаративістики, робота якої здійснюється під егідою Національної академії педагогічних наук України та регламентується офіційними угодами про співпрацю з лабораторією порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України.

Тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 23.12.2011 р.) та узгоджена на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 30.01.2012 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного обґрунтування проблеми дослідження визначити організаційно-педагогічні засади, що забезпечували функціонування елітних шкіл у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст.

Відповідно до теми та мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. Здійснено аналіз історіографії проблеми, вивчити джерельну базу та уточнити поняттєво-категорійний апарат дослідження.
2. Охарактеризувати етапи розвитку елітної шкільної освіти у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст.
3. Визначити організаційні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії у досліджуваній період.
4. Узагальнити педагогічні засади функціонування елітних шкіл, проаналізувати зміст і форми виховної роботи у елітних школах Великої Британії у XIX – першій половині XX ст.
5. Висвітлити значення елітних шкіл як наукових, культурних та освітніх осередків Великої Британії.

Об'єкт дослідження – розвиток шкільної елітної освіти у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст.

Предмет дослідження – організаційні та педагогічні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії у досліджуваній період.

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальному устрою Великої Британії у XIX – першій половині XX ст. без колоній (проте більшість елітних шкіл розташовані у радіусі 30 км від Лондона).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1818 р. до 1944 р. Визначення *нижньої хронологічної межі* – 1818 р. – регламентується прийняттям «Закону про призначення комісії, яка на державному рівні розглядала школи, відкриті на благодійні кошти в Англії» (Act for appointing Commissioners to inquire concerning Charities in England for the Education of the Poor, 1818 p.), що на державному рівні розглядала школи, відкриті на благодійні кошти в Англії. *Верхня хронологічна межа* – 1944 р. – визначається часом запровадження фундаментального «Закон про освіту» Батлера (The Education Act, 1944 p.), який упорядкував систему освіти Великої Британії та визначив органи її управління, виділивши прямі гранти елітним школам в обмін на 25 % безкоштовних місць для найбільш талановитих учнів.

Методи дослідження. Для розв'язання задач дослідження використовувався комплекс таких взаємопов'язаних методів: структурно-порівняльний аналіз документальних, наукових джерел (з метою зіставлення даних архівних, друкованих джерел із досліджуваної проблеми); хронологічно-системний, проблемно-пошуковий методи (для наукового обґрунтування розвитку змісту та організації навчально-виховного процесу в елітних школах Великої Британії в досліджуваній період); логіко-системний аналіз (з метою виокремлення реальних і суб'єктивних відомостей, провідних ідей діяльності навчального закладу). У дисертаційному дослідженні застосовані також і власне *історичні методи*: історико-логічний аналіз (застосований для систематизації наукової літератури та архівних джерел з метою узагальнення досвіду функціонування елітних шкіл Великої Британії у XIX – першій половині XX ст.); порівняльно-історичний (з метою зіставлення особливостей елітних шкіл, що вивчалися, з іншими середніми навчальними закладами того ж періоду); історико-генетичний (з метою розкриття еволюції елітних шкіл у Великій Британії задля виявлення причин та характеру змін, що відбувалися у процесі їхнього історичного розвитку); ретроспективний (для розуміння сутності досліджуваного явища та особливостей його розвитку); проблемно-хронологічний (з метою розділення широких тем на ряд вузких, кожна з яких розглядалася у хронологічній послідовності); методи узагальнення та статистики (для складання таблиць, наведених у дослідженні). У роботі також використано дослідницький інструментарій із суміжних дисциплін і галузей (біографістика, геральдика, культурологія, соціологія та ін.). Зазначені методи дали змогу здійснити історіографічний аналіз наукової літератури із проблеми, дослідити джерела, систематизувати й узагальнити здобуту інформацію та забезпечити наукову вірогідність результатів дослідження.

Особистий внесок здобувача у статті «Non-formal education in Ukraine before World War I: Aspiring for Better Life or Learning to Live in Crisis?» (співавтор О. Заболотна) полягає у здійсненні аналізу процесу соціалізації особистості в інституті дитячого руху крізь призму соціокінетики дитинства – науки про дитячий рух (0,1 друк. арк.).

Джерельна база дослідження. Визначення та узагальнення організаційно-педагогічних засад, що забезпечували функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.), потребувало опрацювання значного інформаційного масиву з метою систематизації джерельної бази за кількома групами:

1. Праці українських та зарубіжних дослідників елітної шкільної освіти.
2. Британські та міжнародні педагогічні періодичні видання «Історія освіти» (History of Education), «Історія педагогіки» (Paedagogica Historica) та матеріали міжнародних конференцій із проблем елітної освіти.
3. Довідково-енциклопедична, навчальна й навчально-методична література.
4. Матеріали, надані Товариством істориків педагогіки (History of Education Society (UK)), членом якого є автор.
5. Документально-фактологічний матеріал із фондів Парламентського Архіву, м. Лондон, Англія (Parliamentary Archives Houses, London, England) (фонди Act of Parliament / Laws / Legislation, Personal / Political Papers); Архіву Лондонського університету (University of London Archives) (фонди Special Collections & Rare Books); Архіву школи «Ітон» (The Eton School Archives) (фонди Books / Manuscript / Art Objects, Statutes: Liber Originalis); Національного архіву Великобританії, Кью (The National Archives, Kew) (фонди Manuscript Collections, List of the recipients of the Victoria Cross, General Correspondence); Архіву школи «Ругбі» (The Rugby school Archives) (фонди S. Lawrence Collection); Архіву школи «Чартерхауз» (The Charterhouse School Archives) (фонди Special collections T. Satton); Архіву Музею імперіалістичних воїн в м. Лондоні (The Museum Archive. Imperial War Museums) (фонди Photograph Collection, Showing Collection).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше*:

визначено *організаційні засади* (відносна автономність; розширення спектру функцій директора; посилення впливу шкільного парламенту на організацію навчально-виховного процесу; системність державного моніторингу (щодо умов проживання учнів, режиму, харчування, санітарного стану школи та пришкільних приміщень тощо); достатність фінансування і належний рівень матеріально-технічного забезпечення (своєчасна плата за навчання та утримання учнів, розподіл стипендіального фонду, заробітна плата вчителів і співробітників); чітка ієрархія в самоврядуванні школою; суворий багаторівневий контроль за дисципліною і навчанням; врахування лідерських та моральних якостей при обранні учнів на керівні посади; надання пріоритетності на виборах тим членам шкільної адміністрації, які самі були її учнями) та *педагогічні засади* (інтегрованість релігійного виховання у навчально-виховний процес (участь у богослужінні, призначення проповідника тощо); ціннісно-зорієнтована діяльність педагогів; національний характер виховання; культ інтелекту; повага до релігійних почуттів; увага до кожної людини; турбота про здоров'я вихованців та ін.) функціонування елітних шкіл у Великій Британії;

систематизовано форми (класно-урочна, індивідуальна, самостійна та групова) і методи (основні – розповідь-пояснення, бесіда, екскурсії, лекція, допоміжні – ілюстрація, демонстрація та практичні – вправи, прості досліди, твори, вірші, переклади та ін.) навчальної діяльності та форми контролю успішності учнів

(попередній, поточний, періодичний); визначено зміст, мету, завдання і функції позаурочної діяльності; охарактеризовано форми позакласної та позашкільної роботи (індивідуальна, групова, масова);

– *уточнено* ключові поняття: «елітна школа», «організаційні засади», «педагогічні засади», «функціонування елітної школи» та ін.; роль і значення елітних шкіл Великої Британії у громадському, культурному та освітньому житті країни;

– *подальшого розвитку набула* періодизація розвитку елітної освіти у Великій Британії; характеристика та систематизація досліджень з означеної проблеми;

– *до наукового обігу введено* нові історичні факти, маловідомі та невідомі документи, що розширюють історико-педагогічне знання про існування у шкільній практиці Великої Британії такого унікального явища, як «паблік скулз», колективи яких зберігали кращі традиції елітної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що ґрунтовний аналіз організаційно-педагогічних засад функціонування елітних шкіл у Великій Британії ХІХ – першої половини ХХ ст. сприяє збагаченню сучасного історико-педагогічного знання. Зібраний, проаналізований архівний, науковий матеріал та результати дослідження можуть бути використані як доповнення до змісту курсів «Історія педагогіки», «Теорія та історія соціального виховання», спецкурсів із проблем розвитку середньої освіти, зарубіжної педагогіки; для укладання навчально-методичної літератури для сучасної школи, подальших історико-педагогічних досліджень.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1536/01 від 29.09.2014 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка про впровадження № 25/1191 від 26.09.2014 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка про впровадження № 1058 від 28.09.2014 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка про впровадження № 3945/01—55/33 від 29.09.2014 р.).

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Основні парадигми педагогіки і психології у ХХІ ст.» (Харків, 2011), «Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології» (Львів, 2012), «Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура» (Умань, 2012), «Педагогічна компаративістика – 2012: аспект обдарованості» (Київ, 2012), «Теоретико-прикладні аспекти розвитку психології та педагогіки в Україні та за кордоном» (Одеса, 2012), «Навчання і виховання в реформованій школі – питання якості» (Kształcenie i wychowanie w reformowanej szkole – pytania o jakość) (Польща, Плоцьк, 2013), «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ ст.» (Одеса, 2013), «Актуальні питання теоретичного та практичного розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Львів, 2013), «Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи» (Умань, 2013), «Освіта, віна і мир» (Education, War & Peace) (Велика Британія, Лондон, 2014), «Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання» (Харків, 2014), «Інновації в

освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов» (Ніжин, 2014), «Основні напрямки підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція» (Умань, 2014); *всеукраїнських* – «Василь Сухомлинський і школа XXI століття: традиція й інноваційність» (Умань, 2012), «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія та сучасність» (Умань, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки та виміри» (Умань, 2012), «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (Київ, 2014); науково-практичних *семінарах* – «Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2014) та ін.; обговорювалися на *засіданнях* кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки та кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2012–2014).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у 19 публікаціях (18 одноосібних), з яких 7 відображають основні наукові результати (2 – у зарубіжних періодичних виданнях), 12 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (530 найменувань, з них 198 іноземною мовою та 128 архівних справ), 16 додатків на 64 сторінках. Повний обсяг дисертації – 294 сторінки, основний текст – 182 сторінки. Робота містить 7 таблиць, 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, визначено хронологічні і територіальні межі та схарактеризовано джерельну базу дослідження, відображено апробацію його результатів, вміщено відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «*Теоретичні засади дослідження функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.)*» – проаналізовано історіографію проблеми та досліджено джерельну базу дослідження; обґрунтовано понятійно-категорійний апарат дослідження, а також обґрунтовано суспільні умови розвитку елітної освіти в досліджуваній період.

У результаті аналізу історіографію проблеми умовно поділено на три періоди: *перший період* – 1816 – 1944 рр.; *другий період* – 1945 р. – кінець 80-х років XX ст.; *третій період* – початок 90-х років XX ст. – донині.

До *першого періоду* віднесено праці, опубліковані в досліджуваній період, що висвітлювали місце та значення елітних шкіл (Г. Адамс, К. Булвер-Літтон, Е. Вілмот, Х. Маршал, Е. Мак, Н. Ралф, Г. Стенлі, В. Фішер, Ф. Фошал та ін.); біографії та автобіографії випускників (Р. Кіплінг, Е. Троллоп, Ф. Фаррар Т. Хьюз та ін.); суспільно-політичні умови та соціально-економічну ситуацію у Великій Британії в досліджуваній період (Н. Карліслі, Г. Лонг, Дж. Рід та ін.).

Особливості *другого періоду* охарактеризовано через праці радянських дослідників (А. Алексюк, А. Барбарига, Б. Вульфсон, Н. Винокурова, З. Малькова, І. Марциновський та ін.), а також британських науковців, які аналізували роль і місце елітних шкіл у реформуванні середньої освіти (Т. Бемфорд, Дж. Денсі,

Д. Ньюсом, А. Персіваль, Б. Саймон та ін.).

Специфіку *третього періоду* розкрито через праці українських (О. Ковальчук, О. Локшина, А. Сбруєва, Н. Яременко та ін.); британських (С. Бенн, Д. Гілард, Г. Лендоу, С. Чітті, С. Шросбрі та ін.); а також інших зарубіжних науковців, які присвятили їх проблематиці, дотичній до предмета дослідження (І. Абакумова, Н. Воскресенська, Г. Дмитрієв, О. Дмитрієва, К. Назарьєва та ін.).

Систематизовані архівні джерела дослідження умовно класифіковано на: *писемні*, які включають першоджерела, представлені нормативними матеріалами (закони, поправки до них, статути шкіл), особистими документами, а також вторинні джерела, якими подано характеристики первинних джерел; та *неписемні*, до яких відносимо фотографії, ілюстрації тощо.

Встановлено, що писемні та неписемні джерела щодо функціонування елітних шкіл Великої Британії (XIX – першої половини XX ст.) перебувають здебільшого в архівах цих шкіл, які систематизують їх за рубриками: «Книги і рукописи», «Витвори мистецтва», «Оригінальні статути» («Ітон»); «Колекція засновника школи» (Ш. Лоуренса – для школи «Рагбі» і Т. Саттона – для «Чартерхауза») та ін. Крім того, матеріали, що стосуються нормативного забезпечення функціонування елітних шкіл та освітньої політики держави, перебувають в архівах організацій національного рівня і класифікуються як: «Парламентські акти, закони, законодавство», «Особисті й політичні документи» (Парламентський архів); «Спеціальні колекції і рідкісні книги» (Лондонський університет); «Лауреати Хреста Вікторії», «Загальна кореспонденція» (Національний архів Великої Британії); неписані джерела у вигляді фотографій, ілюстрацій і демонстрацій широко представлені в архіві Музею імперіалістичних воєн.

Обґрунтовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Уточнено ключові поняття: «елітна школа», «організаційні засади», «педагогічні засади», «функціонування елітної школи» та ін.

З'ясовано, що «елітна школа» – це навчальний заклад відкритого типу, метою якого є формування активної, відповідальної за свої рішення та вчинки особистості через розкриття індивідуальних особливостей, що в результаті налаштує на самовиховання та високі морально-духовні й суспільні потреби.

Розмежовано поняття «державна», «приватна» і «суспільна школа» (паблік скул). Встановлено, що термін «паблік» (public – суспільний) спочатку використовували в прямому значенні для того, щоб відрізнити благодійні граматичні школи від місцевих шкіл та домашніх учителів, лише згодом – для найбільших елітних шкіл Великої Британії. «Паблік скулз» не вважаються суспільними, оскільки не є державними, але вони не є традиційними приватними школами, тому що не належать одній особі. На сьогоднішній день ці школи відносять до «незалежних шкіл» (independent schools), продовжуючи називати їх «паблік скулз». Зважаючи на це, в роботі на означення британських закладів шкільної елітної освіти паралельно використовуємо терміни «елітна школа», «паблік скул» і «суспільна школа».

Під *організаційними засадами* функціонування елітних шкіл розуміємо принципи, що є основою нормативно-законодавчого забезпечення функціонування британської елітної освіти, її управлінської структури, матеріально-технічного забезпечення, режиму роботи та її учасників. Встановлено зв'язок керівної системи з

реформами, програмами та урядовою політикою, які спрямовані на підвищення ефективності функціонування елітної школи.

Педагогічні засади представлено як принципи, на яких базується діяльність педагогів та учнів в навчальний і позанавчальний час, обумовлена особливостями змісту освіти і виховання, до яких слід віднести цінності і мету освіти в елітній школі.

Для усвідомлення специфіки питання функціонування елітної освіти у Великій Британії розглянуто освітній процес у зв'язку із соціальними умовами, які склалися у країні у XIX – першій половині XX ст.

З'ясовано, що важливою обставиною при становленні британської системи освіти був вплив панівного класу аристократів (лендлордів) і дрібнопомісного дворянства. Освіта основної частини населення залежала від місцевості, матеріального стану сім'ї та віросповідання. Наголошено, що значну роль у сфері масової освіти відігравала релігія. На початку XIX століття англійське суспільство було охоплено рухом євангельського відродження, внаслідок чого англіканська церква не могла контролювати всіх своїх вірних, на відміну від католицької церкви в країнах Європи. Визначено, що індустріалізація, урбанізація та демократизація створили умови для соціальних, політичних і економічних перетворень, які вимагали освічених кадрів. Як наслідок, було прийнято низку законів, що ініціювали реформи в галузі початкової і середньої освіти, а саме: «Закон про початкову освіту», відомий під назвою Закон Форстера (Elementary Education Act, 1870); «Закон про освіту», відомий як Закон Бальфура (The Education Act, 1902), «Закон про освіту», відомий як Закон Фішера (The Education Act, 1918), «Закон про освіту Батлера» (The Education Act, 1944) та ін. Отже, на основі здійсненого аналізу зроблено висновок про соціально-педагогічні впливи, яких зазнавали елітні школи у XIX – першій половині XX ст.

У другому розділі – *«Прикладні аспекти функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.)»* – охарактеризовано розвиток елітної шкільної освіти у Великій Британії; систематизовано організаційні та педагогічні засади функціонування елітних шкіл.

Висвітлення генези елітної освіти у Великій Британії до періоду, окресленого хронологічними межами дослідження, було здійснено з урахуванням періодизації К. Назарьєвої: *I період* – становлення елітних шкіл (XIV – XVII ст.), – для якого характерно те, що зародилися перші незалежні школи («паблік скулз»), які мали подібні ознаки; *II період* – розвитку елітних шкіл (XVII – початок XIX ст.), – для якого властиве набуття характерних ознак, притаманних елітній школі; *III період* – загострення інтеграційних процесів в елітних школах (XIX – перша половина XX ст.) – в основному охоплює часи промислового та соціального перевороту у Великій Британії першої половини XIX ст. – до кінця Другої світової війни (1939–1945) та характеризується новими реформами в елітних школах.

У свою чергу, досліджуваний період XIX – першої половини XX ст. поділено на етапи: *I етап* – протести в елітній школі (1800–1820); *II етап* – внутрішні зміни в елітній школі (1820–1840); *III етап* – популяризація елітних шкіл (1840–1860); *IV етап* – реорганізація елітних шкіл (1861–1870); *V етап* – розквіт елітних шкіл (1870–1930); *VI етап* – загрози ліквідації елітних шкіл (1930–1944).

Розкрито нормативно-законодавче забезпечення елітних шкіл досліджуваного періоду, яке становили нормативні документи, серед яких: «Закон про призначення комісії, яка на державному рівні розглядала школи, відкриті на благодійні кошти в Англії» (Act for appointing Commissioners to inquire concerning Charities in England for the Education of the Poor, 1818 p.), яким уперше охарактеризовано «паблік скулз» як школи, що мали схожі ознаки; Звіт про роботу королівської комісії на чолі з лордом Кларендоном (The Clarendon Commission Report, 1864), який відобразив особливості діяльності елітних шкіл, визначив недоліки та перспективи їх функціонування; «Закон про суспільні школи» (The public schools Act, 1864), в основу якого покладено рекомендації згаданої вище комісії, що стосувалися структури управління в елітних школах; «Закон про суспільні школи» (The public schools Act, 1868), у якому визначено сім шкіл, що мали спільні особливості, і які класифіковано як «паблік скулз», узгоджено положення про їхню структуру керування та обов'язки нового керівного органу – Адміністративної ради та шкільного персоналу, запроваджено заміну шкільних Статутів, посилено і розширено спектр повноважень директора та шкільного парламенту. Цей нормативний документ було доповнено шістьма поправками: у 1869 р., у 1870 р., у 1871 р., у 1872 р. та двома – у 1873 р., якими було запропоновано розширити спектр навчальних дисциплін і забезпечити фінансовий контроль окремо для кожної школи. «Закон про благодійні школи» (Endowed schools Act, 1869) зміцнив матеріальне становище «паблік скулз», затвердивши обов'язкову плату за навчання у школах, які було відкрито на благодійні кошти. Звіт Комісії ради з питань освіти (The Commission Report Board of Education, 1941 p.) визнав унікальність інституту «паблік скулз», але водночас вказав на їхню елітарність; «Закон про освіту» Батлера (The Education Act, 1944 p.) частково інтегрував «паблік скулз» у загальну систему освіти та дав можливість отримання грантів від центрального уряду.

Визначено педагогічні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії на основі характеристики форм, методів і змісту навчально-виховної діяльності в них. З'ясовано, що особливістю організації була система, яка полягала у максимальному стимулюванні індивідуального навчання за допомогою гнучкості форм його організації. Серед форм навчальної діяльності виділено: класно-урочну, самостійну та індивідуальну роботу. Зазначено, що для класно-урочної форми навчання були характерні такі ознаки: сталий склад учнів, робота згідно із запланованим обсягом матеріалу, взаємопов'язаність окремих елементів навчального процесу, чергування уроків (розклад), керівна роль учителя, варіативність діяльності учнів. Індивідуальна форма навчання передбачала зовнішню і внутрішню диференціацію, об'єднання учнів у групи згідно з їхніми індивідуальними здібностями для реалізації навчальних завдань за різними рівнями складності. Самостійна робота відповідала навчальним можливостям учня, а ступінь її складності задовольняв принцип поступового переходу від одного рівня самостійності до другого, забезпечуючи поєднання її різних видів. Серед основних видів самостійної роботи виокремлено: роботу із книжкою («зазубрювання», повторення, переказ змісту тексту, пошук відповіді на раніше поставлені до тексту завдання; аналіз, порівняння, узагальнення та ін.), вправи (тренувальні,

відтворювальні і за зразком, складання завдань та запитань і їх розв'язання); розв'язання завдань та практичних робіт; перевірні роботи (диктант, твір, контрольна); підготовка доповідей; творчі роботи – складання віршів, епіграм, написання творів).

Визначено, що основними методами навчання були розповідь-пояснення, бесіда, лекція, екскурсія, допоміжними – наочні (ілюстрація – «нерухомий» та демонстрація «рухомий»), а також практичні (вправи, прості досліди, твори, вірші, переклади та ін.).

Систематизовано основні форми контролю (попередній, поточний, підсумковий). Встановлено, що форми контролю визначалися навчальними програмами, які складали самі педагоги разом із директором.

Досліджено, що в елітних школах не було однакових програм, але усі вони були дуже схожі, оскільки весь пакет навчальних документів розрахований на складання іспиту для вступу в університет.

З'ясовано, що у школах діяла чітка система стимулювання учнів до навчання, яка включала методи заохочення (схвалення, стипендії, призи), покарання (тілесні, обмежувальні) та змагання (установлена система оцінок, яка визначала рейтинг учня у школі).

У третьому розділі – *«Елітні школи як осередки політичного, наукового, культурно-освітнього життя Великої Британії (XIX – перша половина XX ст.)»* – розглянуто особливості організації виховної роботи та визначено внесок випускників у політичне, наукове та культурне життя країни.

З'ясовано, що мета виховної роботи елітних шкіл Великої Британії у XIX – першій половині XX ст. полягала у виявленні талановитих і обдарованих вихованців, формуванні у них вольового характеру для керування державою, створенні умов для самовиховання і самореалізації кожного учня, гармонійному розвитку, задоволенні інтересів і запитів учнів та суспільства.

У процесі дослідження виявлено, що виховна робота, яку організовували і здійснювали педагоги-тьютори та органи дитячого самоврядування, мала системний характер, визначалася специфікою шкіл, полягала у формуванні майбутньої еліти Британської Імперії.

Складовою системи виховної роботи була позаурочна діяльність, що охоплювала виховання учнів у позаурочний час. Вона доповнювала і поглиблювала процес виховання, який здійснювався під час навчальних занять. Охарактеризовано зміст, засади, принципи, мету і функції позаурочної роботи, елементами якої є позакласна і позашкільна. Уточнено, що обидва види роботи мають спільні завдання і передбачають застосування переважно однакових засобів, форм і методів виховання.

Охарактеризовано форми позакласної та позаурочної роботи, в основу розподілу яких покладено ознаку кількісного охоплення учасників: *позакласна робота* – індивідуальні (уроки тьюторів, позакласне читання, творчі роботи, ессе, написання творів, складання віршів, малюнок, відпустка, гра на музичних інструментах, зазубрювання); масові (шкільні свята, вибори стипендіатів, отримання стипендій, читацьке спілкування, вечірні збори на молитву, зустріч з відомими

людьми, колекціонування); групові (товариства, спортивні клуби, спортивні змагання – внутрішні і зовнішні); *позашкільна робота* – індивідуальні (робота з батьками); масові (організації випускників; організації членів товариств випускників тощо).

Досліджено, що подвижниками політичного, національно-культурного піднесення у Великій Британії ХІХ – початку ХХ ст. стали колишні випускники елітних шкіл. Здобувши ґрунтовну середню освіту у «Вінчестері», «Ітоні», «Вестмінстері», «Харроу», «Шрусбері», «Чартерхаузі», «Рагбі», майже всі вони (а це близько 25 000 осіб) продовжували навчання у вищих навчальних закладах (переважно – в Оксбриджі), що дало їм змогу потім працювати в різних галузях суспільного життя.

Встановлено, що усі випускники «паблік скулз» є членами асоціацій випускників, які існують у всіх школах з кінця ХІХ ст. Досліджено, що до цього у школах існували лише товариства та клуби випускників (спортивні, військові, наукові, мистецькі, декламаторські, літературні). Метою створення асоціацій випускників є збереження зв'язків, надання консультацій відповідно до обраного фаху, допомога із працевлаштуванням, надання стипендій, визнання в суспільстві. З'ясовано, що кожна асоціація випускників мала свої логотипи та власні традиції, а кожне товариство в асоціаціях мало свій символічний колір.

Використано дослідницький інструментарій із суміжних дисциплін і галузей (біографістика, геральдика, культурологія, соціологія). З'ясовано, що серед випускників елітних шкіл є значна кількість талановитих осіб, серед яких: видатні поети та письменники (О. Хакслі, П. Шеллі, Р. Бріджес, Г. Франкей, Я. Флемінг, А. Мілн, Е. Морріс, В. Бейтсон, М. Арнольд, Е. Троллоп); музиканти (Х. Паррі, Р. Квілтер, Т. Оліфан); спортсмени (Г. Гудхарт, Г. Нікалс, У. Гор, В. Ліндсей, Т. Хьюз, У. Елліс); художники (Ф. Гор, Г. Мейх'ю); актор М. Мандер; модельєр У. Бітон; економісти (Р. Лейард, Дж. Кейнс); математики (Дж. Лаббок, В. Споттисвуд); натуралісти (Ч. Дарвін, Т. Бакленд); бізнесмени (Г. Ролс, Дж. Ісмей); філософи (Дж. Остін, Р. Коллінгвуд); освітяни (А. Хідлем, М. Джеймс, Г. Гудхарт, Дж. Моберлі, Е. Морріс) та ін. Встановлено, що випускники елітних шкіл були і є всебічно розвиненими особистостями. Представники однієї професії могли бути визнаними спортсменами, музикантами, художниками, поетами чи філософами, мати наукові ступені. Серед випускників елітних шкіл була значна кількість науковців у різних галузях знань, троє з яких є лауреатами Нобелівської премії, зокрема: Дж. Гардон, Дж. Страт, Е. Хакслі.

Доведено, що майже всі прем'єр-міністри досліджуваного періоду – випускники «паблік скулз», зокрема: з «Ітону» вийшли 12 прем'єр-міністрів (на сьогодні – 19 осіб і нинішній прем'єр-міністр Д. Кемерон); з «Харроу» – 7 осіб (на сьогодні – 8); з «Вестмінстера» – 3 (на сьогодні – 7); «Рагбі» і «Чартерхауз» випустили по одному прем'єр-міністру. Найвищої державної нагороди – «Хреста Вікторії» – були удостоєні 37 випускників «Ітона», 20 – «Харроу», 6 – «Вінчестера».

Систематизовано характеристики, притаманні навчально-виховному ідеалу, досягненню якого було підпорядковано організаційно-педагогічні засади функціонування елітних шкіл Великої Британії у ХІХ – першій половині ХХ ст.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється у визначенні організаційно-педагогічних засад, що забезпечували функціонування елітних шкіл у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст. Результати проведеного дослідження засвідчили, що мети досягнуто, поставлені задачі розв’язано, що може бути підставою для таких висновків:

1. Здійснено аналіз історіографії проблеми, яку умовно поділено на три періоди:

I період (1816 – 1944 рр.) – включає праці, опубліковані в досліджуваній період. Для нього характерно висвітлення таких аспектів, як місце та значення елітних шкіл у суспільстві; історія заснування елітних шкіл у зв’язку з діяльністю державних та громадських діячів, меценатів; біографія випускників; історія діяльності елітних шкіл; громадська та наукова діяльність викладачів та випускників шкіл; історичний та історико-педагогічний аналіз зрушень, що відбувалися в загальній системі освіти Великої Британії у зв’язку із загальними суспільно-політичними і соціально-економічними змінами протягом XIX – першої половини XX століття загалом і діяльністю закладів освіти означеного періоду.

II період (1945 р. – кінець 80-х років XX ст.) – охоплює праці періоду ідеологічної конфронтації, причому дослідження, опубліковані в СРСР, є досить заідеологізованими у вивченні досліджуваної проблеми. Сучасники намагалися не просто осмислити становлення, розвиток та існування елітних шкіл, а передусім – інформувати про причини цього, аналізували хід та наслідки освітніх реформ тощо.

III період (початок 90-х років XX ст. – донині) – включає праці, у яких автори характеризують навчально-виховну систему елітних шкіл, акцентуючи особливу увагу на імперській освіті нації, всебічному аналізі становлення та стану системи елітної освіти та розгорнутій характеристиці різних типів елітних навчальних закладів у Великій Британії.

Систематизовані архівні джерела умовно класифіковано на: *писемні*, які включають першоджерела, представлені нормативними матеріалами (законами, поправками до них, статутами шкіл), особистими документами, а також вторинні джерела, у яких подано характеристики первинних джерел; та *неписемні*, до яких відносимо фотографії, ілюстрації тощо.

Обґрунтовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження шляхом уточнення ключових понять: «елітна школа», «організаційні засади», «педагогічні засади», «функціонування елітної школи» та ін.

У процесі обґрунтування поняттєво-категорійного апарату дослідження з’ясовано, що *елітними школами* у Великій Британії є відкриті недержавні навчальні заклади, як правило, найбільші та найстаріші школи-пансіони, які підтримують зв’язок з університетами, мають схожу історію заснування, традиції тощо, метою яких є розкриття індивідуальних особливостей учня, формування активної, відповідальної за свої рішення та вчинки особистості, що в результаті налаштує на самовиховання та високі морально-духовні й суспільні потреби.

Під *організаційно-педагогічними засадами*, що забезпечували функціонування елітних шкіл у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст., розуміємо:

організаційні засади – принципи, що є основою нормативно-законодавчого забезпечення функціонування британської елітної освіти, її управлінської структури, матеріально-технічного забезпечення, режиму роботи та її учасників; *педагогічні засади* – принципи, на яких базується діяльність педагогів та учнів в навчальний і позанавчальний час, обумовлена особливостями змісту освіти і виховання, до яких слід віднести цінності і мету освіти в елітній школі.

2. Охарактеризовано етапи розвитку елітної шкільної освіти у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст.: *I етап* – протестів у елітній школі (1800–1820) – для якого характерне збільшення кількості бунтів у школах, причиною чого були суворі умови життя, атмосфера насильства і страху; *II етап* – внутрішніх змін в елітній школі (1820–1840) – став поворотним для «паблік скулз», оскільки для нього характерним було проведення комісій з питань ініціювання освіти; *III етап* – популяризації елітних шкіл (1840–1860 р.) – для якого характерне відкриття нових шкіл типу «паблік скулз» у зв'язку з попитом на елітні навчальні заклади; *IV етап* – реорганізації елітних шкіл (1861–1870) – характеризується змінами у Статутах та навчальних програмах елітних шкіл; *V етап* – розквіту елітних шкіл (1870–1930), – який характеризується індустріалізацією, яка спричинила розширення спектру завдань для елітних шкіл; *VI етап* – загрози ліквідації елітних шкіл (1930–1944), – характерною особливістю якого була боротьба комуністичної партії Великої Британії за ліквідацію елітних шкіл.

3. Шляхом застосування хронологічно-системного та проблемно-пошукового методів визначено організаційні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.), до яких віднесено такі: відносна автономність у їхньому функціонуванні; розширення спектру функцій директора, посилення впливу парламенту на організацію навчально-виховного процесу; системність державного моніторингу (щодо умов проживання учнів, режиму, харчування, санітарного стану школи та пришкольних приміщень тощо); достатність фінансування і належний рівень матеріально-технічної бази (своєчасна плата за навчання та утримання учнів, розподіл стипендіального фонду, заробітна плата вчителів і співробітників); чітка шкільна ієрархія в самоврядуванні школою; суворий багаторівневий контроль за дисципліною і навчанням; врахування лідерських та моральних якостей при обранні учнів на керівні посади; надання пріоритетності на виборах тим членам шкільної адміністрації, які самі були її учнями.

4. Узагальнено педагогічні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст.: інтегрованість релігійного виховання у навчально-виховний процес; ціннісно-зорієнтована діяльність педагогів, національний характер виховання, культ інтелекту, повага до релігійних почуттів, увага до кожної людини, турбота про здоров'я вихованців та ін.

Систематизовано форми (класно-урочна, індивідуальна, самостійна та групова), методи (основні (розповідь-пояснення, бесіда, екскурсії, лекція), допоміжні (ілюстрація, демонстрація) та практичні (вправи, прості досліди, твори, вірші, переклади та ін.)); форми контролю (попередній, поточний, періодичний); визначено зміст, мету, завдання і функції позаурочної діяльності; охарактеризовано форми позакласної та позашкільної роботи (індивідуальна, групова, масова).

Проаналізовано зміст виховної роботи у елітних школах Великої Британії у XIX – першій половині XX ст., що дає підстави для визначення мети виховної роботи, яка полягала у виявленні талановитих і обдарованих вихованців, формуванні їхнього вольового характеру для керування державою, створенні умов для самовиховання і самореалізації кожного учня, гармонійному розвитку дітей, задоволенні інтересів і запитів учнів та суспільства. Зіставлення даних архівних, друкованих джерел із досліджуваної проблеми доводить, що складовою системи виховної роботи, яка доповнює і поглиблює процес навчання, є позаурочна діяльність. З метою розподілу досліджуваної проблеми на окремі аспекти зазначено, що елементами позаурочної виховної роботи є позакласна і позашкільна діяльність.

Охарактеризовано форми виховної роботи в елітних школах Великої Британії досліджуваного періоду, в основу розподілу якої покладено ознаку кількісного охоплення учасників. Визначено форми *позакласної роботи* (індивідуальні: уроки тьюторів, позакласне читання, творчі роботи, есе, написання творів, складання віршів, малюнок, відпустка, гра на музичних інструментах, зазубрювання; масові: шкільні свята, вибори стипендіатів, отримання стипендій, читацьке спілкування, вечірні збори на молитву, зустріч з відомими людьми, колекціонування, до групових: товариства, спортивні клуби, спортивні змагання (внутрішні і зовнішні) та *позашкільної роботи* (індивідуальні: робота з батьками; масові: організації випускників; організації старих членів товариств).

5. Висвітлено значення елітних шкіл як наукових, культурних та освітніх осередків Великої Британії.

Систематизація наукової літератури та архівних джерел дала підстави для висновку, що подвижниками політичного, національно-культурного піднесення у Великій Британії XIX – початку XX століття стали колишні випускники елітних шкіл. Здобувши ґрунтовну середню освіту у «Вінчестері», «Ітоні», «Вестмінстері», «Харроу», «Шрусбері», «Чартерхаузі», «Рагбі», майже всі вони продовжували навчання у вищих навчальних закладах (переважно – в Оксбриджі), що дало їм змогу потім працювати в різних галузях суспільного життя. Серед них були відомі політики, військовослужбовці, педагоги, медики, фізики, природознавці, історики, філологи, юристи, спортсмени, архітектори, музиканти та фахівці інших спеціальностей.

З метою виокремлення реальних і суб'єктивних даних та провідних ідей діяльності навчального закладу встановлено, що всі випускники «паблік скулз» є членами асоціацій випускників, які існують у всіх школах з кінця XIX ст. З'ясовано, що такі асоціації почали створювати з метою збереження контактів учнів одного з другим на знак підтримки цілісності школи, збереження традицій тощо.

Здійснений аналіз дав підстави стверджувати, що організаційно-педагогічні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.) забезпечували всебічний розвиток особистості, формування лідерських якостей, патріотизму і креативності, вони працювали на створення британської національної еліти впродовж століть.

Отже, розв'язання поставлених задач на основі ґрунтовного аналізу широкого кола джерел та історіографічних праць уможливило досягнення мети дослідження. Здійснене нами дослідження, однак, не вичерпує всієї проблематики щодо

організаційно-педагогічних засад функціонування елітних шкіл у Великій Британії у ХІХ – першій половині ХХ ст. Подальшого вивчення потребують: педагогічна спадщина педагогів та вихованців елітних шкіл; проблеми освіти і виховання у елітних школах на сторінках періодичних видань; участь випускників елітних шкіл у політичному та культурно-освітньому процесі Великої Британії; порівняння, аналіз діяльності елітних шкіл Великої Британії та навчальних закладів України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Коляда Т. В. Організаційно-педагогічні засади функціонування приватних шкіл у Великобританії (кінець ХІХ століття) / Т. В. Коляда // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 29, ч. 2. – С. 145–150.

2. Коляда Т. Генезис елітної освіти у Великобританії (на прикладі школи Рагбі) / Тетяна Коляда // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – № 2 (12). – С. 57–60.

3. Коляда Т. В. Освіта для еліти чи елітарність освітніх послуг для всіх: історичний досвід Великобританії та перспективи України / Т. В. Коляда // Nowa jakość w edukacji? / pod red.: J. Piekarskiego, L. Tomaszewskiej, A. Glowali, M. Kaminskiej. – Płocku : Redakcja naczelna wydawnictwa państwowej wyższej szkoły zawodowej w Płocku, 2013. – № 4. – С. 130–137.

4. Коляда Т. В. Організація шкільної освіти у Великобританії у 20-х роках ХХ ст. / Т. В. Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Вип. 48. – С. 247–252.

5. Коляда Т. В. Позашкільна робота в елітній школі Великобританії. Дискурс ХІХ – поч. ХХ ст. / Т. В. Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Вип. 49. – С. 205–209.

6. Коляда Т. В. Індивідуальна форма позаурочної діяльності в елітних школах Великобританії. Дискурс ХІХ – поч. ХХ ст. / Тетяна Коляда // Проблеми підготовки сучасного вчителя : наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Вип. 9, ч. 2. – С. 252–258.

7. Коляда Т. В. Частная инициатива в истории элитного образования Украины. Сравнительный контекст с Великобританией (ХХ – нач. ХХ ст.) / Т. В. Коляда // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2014. – № 7 (97). – С. 81–83.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Коляда Т. В. Елітарність середньої освіти: історичний досвід Великобританії та перспективи України / Т. В. Коляда // Основные парадигмы педагогики и психологи в XXI веке : материалы Междунар. науч.-практ. конф., (Харьков, 11–12 нояб. 2011 г.). – Харьков : Восточнoукраинская организация «Центр педагогических исследований», 2011. – С. 36–38.

9. Коляда Т. В. Елітарна середня освіта у Великобританії / Т. В. Коляда // Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 2–3 берез. 2012 р.). – Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2012. – С. 73.

10. Коляда Т. В. Елітність чи елітарність середньої освіти: історичний досвід Великобританії / Т. В. Коляда // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 26–27 квітня 2012 р.). – Умань : ПП Жовтий, 2012. – С. 169–170.

11. Коляда Т. В. Основні тенденції розвитку освіти у Британських «публік скулз» (кінець XIX – поч. XX ст.) / Т. В. Коляда // Теоретико-прикладні аспекти розвитку психології та педагогіки в Україні та за кордоном : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 27–28 квіт. 2012 р.). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2012. – С. 51–53.

12. Коляда Т. В. Особливості елітного навчання у Британських «публік скулз» (кінець XIX – поч. XX ст.) / Т. В. Коляда // Педагогічна компаративістика – 2012: аспект обдарованості (трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст) : матеріали наук.-практ. семінару, (Київ, 11 черв. 2012 р.) / за заг. ред.: О. І. Локшиної, Н. І. Поліхун. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2012. – С. 43–44.

13. Коляда Т. В. Елітність освітніх послуг для всіх: історичний досвід Великобританії / Т. В. Коляда // Зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI ст.», (Одеса, 7–8 черв. 2013 р.). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2013. – С. 51–54.

14. Коляда Т. В. Неперервність освіти, як чинник зростання еліти: питання до історії елітної школи Великобританії / Т. В. Коляда // Зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. «Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогіки та психології», (Львів, 14–15 черв. 2013 р.). – Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2013. – С. 62–64.

15. Коляда Т. В. Приватна ініціатива у вітчизняній елітній освіті у порівняльному контексті Великобританії: дискурс XIX – поч. XX ст. / Т. В. Коляда // Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (Умань, 17–18 жовт. 2013 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – С. 87–90.

16. Коляда Т. В. Позаурочна діяльність в елітній школі Великобританії: дискурс XIX – поч. XX ст. / Т. В. Коляда // Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст : матеріали наук.-практ. семінару, (Київ, 5 черв. 2014 р.). – К., 2014. – С. 36–37.

17. Коляда Т. В. Становлення системи професійної підготовки майбутніх вчителів у Великобританії (історичні нариси XIX ст.) / Т. В. Коляда // Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. «Іновації в освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов», (Ніжин, 19–20 черв. 2014 р.). – Ніжин, 2014. – С. 161–164.

18. Koliada T. Non-formal education in Ukraine before World War I: Aspiring for Better Life or Learning to Live in Crisis? / O. Zabolotna, T. Koliada // Education, War & Peace. Abstracts. ISCHE 36 / Institute of Education, University of London, (London, 23–26 July 2014). – London, 2014. – С. 380–381.

19. Коляда Т. В. Елітарна шкільна освіта Великобританії та перспектива України / Т. В. Коляда // Зб. тез міжнар. науково-практ конф. «Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання», (Харків, 10–11 жовт. 2014 р.). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2014. – С. 67–68.

АНОТАЦІЇ

Коляда Т. В. Організаційно-педагогічні засади функціонування елітних шкіл у Великій Британії (XIX – перша половина XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2015.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється у визначенні організаційно-педагогічних засад функціонування елітних шкіл у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст. У дослідженні розкрито засади їх діяльності, провідні ідеї, форми роботи, методи, що робить ці школи елітними осередками політичного, наукового, культурно-освітнього життя Великої Британії.

Охарактеризовано етапи розвитку елітної шкільної освіти у Великій Британії у XIX – першій половині XX ст., визначено організаційні і педагогічні засади їх функціонування. З'ясовано непересічне значення елітних шкіл як політичного, наукового та культурно-освітнього осередку у житті країни.

Подальшого розвитку набуло висвітлення ролі елітної освіти та педагогічної думки в розвитку середньої шкільної освіти у Великій Британії у досліджуваний період.

До наукового обігу введено нові історичні факти, маловідомі та невідомі документи, що розширюють історико-педагогічне знання про існування у шкільній практиці Великої Британії такого унікального явища, як «паблік скулз», колективи яких зберігали кращі традиції елітної освіти.

Ключові слова: елітна школа («паблік скулз»), організаційні засади, педагогічні засади, функціонування елітної школи у Великій Британії, XIX – перша половина XX ст.

Коляда Т. В. Организационно-педагогические основы функционирования элитных школ в Великобритании (XIX – первая половина XX в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2015.

В диссертации приведены теоретическое обобщение и новый подход к решению важной и актуальной задачи, что выражается в определении организационно-педагогических основ функционирования элитных школ в Великобритании (XIX – первая половина XX в.), охватывающих: теоретические основы исследования, его прикладные аспекты и определяют элитные школы как центров политического, научного, культурно-образовательной жизни Великобритании.

В результате анализа историография проблемы условно разделена на три периода: первый период – 1816–1944 гг.; второй период – 1945 г. – конец 80-х годов XX в.; третий период – начало 90-х годов XX в. – по настоящий день.

Систематизированы и выделены архивные источники, которые условно классифицированы на: письменные, включающие первоисточники, представленные нормативными материалами (законами, поправками к ним, уставами школ), личными документами, а также вторичные источники, в которых представлена характеристики первичных источников; и неписьменные, к которым относим фотографии, иллюстрации.

В процессе обоснования понятийно-категориального аппарата исследования выяснено, что элитными школами в Великобритании являются открытые негосударственные учебные заведения, как правило, наиболее крупные и старые школы-пансионы, которые поддерживают связь с университетами, имеют однотипную историю основания, традиции и т. д., целью которых является раскрытие индивидуальных особенностей ученика, формирование активной, ответственной за свои решения и поступки личности, что в результате настроит на самовоспитание и высокие моральные и духовные потребности.

Установлено, что под организационными основами функционирования элитных школ понимают принципы, лежащие в основе нормативно-законодательного обеспечения функционирования британского элитного образования, его управленческую структуру, материально-техническое обеспечение, режим работы его участников. Установлена связь между руководящей системой и реформами, программами и политикой парламента, которые направлены на повышение эффективности функционирования элитной школы.

Педагогические основы представлено как принципы, на которых базируется деятельность педагогов и учеников в учебное и внеучебное время, что обусловлено особенностями содержания образования и воспитания, к которым следует отнести ценности и цели образования в элитной школе.

Сопоставление данных архивных, печатных источников по исследуемой проблеме показывает, что составной системы воспитательной работы, которая дополняет и углубляет процесс обучения, является внеурочная деятельность. С целью распределить исследуемую проблему на отдельные аспекты указано, что элементами внеурочной воспитательной работы является внеклассная и внешкольная деятельность.

Анализ научной литературы и архивных источников показал, что подвижниками политического, национально-культурного подъема в Великобритании XIX – начала XX века стали выпускники элитных школ. Получив основательное среднее образование в «Винчестере», «Итоне», «Вестминстере», «Харроу», «Шрусбери», «Чартерхаузе», «Рагби», почти все они (а это около 25 тысяч человек) продолжали обучение в высших учебных заведениях (в основном – в Оксбридже), что позволило им потом работать в различных областях общественной жизни. Среди них – известные политики, военнослужащие, педагоги, медики, физики, математики, историки, филологи, юристы, спортсмены, архитекторы, музыканты и специалисты других специальностей.

Установлено, что во всех отраслях деятельности выпускники элитных школ проявляли активную жизненную позицию, высокий профессионализм, пользовались уважением и авторитетом коллег, общественности, и, как следствие, достигали успеха не только в одном направлении, а были всесторонне развитыми.

Проведенный анализ дал основания утверждать, что организационно-педагогические основы функционирования элитных школ в Великобритании (XIX – первая половина XX в.) обеспечивали всестороннее развитие личности, формирование лидерских качеств, патриотизма и креативности, которые стали основой образования национальной элиты на протяжении веков.

Дальнейшее развитие получило освещение роли элитного образования и педагогической мысли в развитии среднего школьного образования в Великобритании в исследуемый период.

В научный оборот введено малоизвестные и неизвестные архивные документы, исторические факты, связанные с историей функционирования элитных школ в Великой Британии XIX – первой половины XX в.

Ключевые слова: элитная школа («паблик скулз»), организационные основы, педагогические принципы, функционирование элитной школы в Великой Британии, XIX – первая половина XX в.

Koliada T. Organizational and pedagogical principles of operation of the elite schools in Great Britain (XIX – early XX century). – The manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – Theory and History of Education. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2015.

The thesis presents theoretical generalization and new approach to an important and urgent task, which aims at identifying organizational and pedagogical principles of elite schools functioning in Great Britain (XIX – early XX century). It covers the theoretical bases of research and its application aspects and defines elite schools as centres of political, scientific, cultural and educational life of Great Britain.

The stages of British elite school development in the XIX – early XX century have been defined as: 1820–1840 – the stage of protests at elite schools; 1820–1840 – the stage of internal changes; 1840–1860 – the stage of opening new elite schools; 1861–1870 – the stage of reforming elite schools; 1870–1930 – the stage of proliferation; 1930–1944 – the stage of being under threat of closing down.

Organizational and pedagogical principles of its operation have been outlined.

The role of elite education has been shown against the social and political background of the defined period. Unknown archive documents were found, translated and introduced during the research period.

Key words: elite school functioning, public schools, organizational principles, pedagogical principles, elite school functioning in Great Britain, XIX – early XX century.